

GERHARD HAFSTRÖM

Den värendska arvs- och giftorätten.

I en uppsats i Scandia år 1968 »Några arvsrättsliga problem i de svenska medeltidslagarna» har fil. lic. Elsa Sjöholm diskuterat dotters arvsrätt enligt de svenska medeltidslagarna.

Förf. framhåller i sitt mot den svenska rättshistoriska forskningen kritiska inlägg, att de källkritiska problemen inte äro tillnärmelsevis så beaktade i rättshistorisk som i övrig historisk forskning. Som exempel härpå nämnes bland andra, »att det anses också på sina håll möjligt att av en uppgift från 1600-talet, att en sedvana är 'urminnes' dra slutsatsen att denna sedvänja varit gällande lag 400–500 år tidigare». ¹ Detta betecknar förf. som i överkant fantasifullt. Därmed avses min utredning om »Tiohäradslagen och Värendsrätten». ² Förf. har mot denna riktat ett flertal erinringar, vilka här skola i tur och ordning bemötas.

1. Det äldsta belägget på den lika arvsrätten i Värend har av forskningen hittills ansetts vara ett diplom från år 1350 (DS nr 4554). Enligt detta kungör Peter, Rangvald och Filip Eringislesöner tillsammans med Niklas Udsson, att de med faderns och moderns vilja och frändernas råd skiftat *wort fædrene oc wort mødrene i fiura broþurlyti, fore y et wi hafum gifit ware systor Inggeborghe Æringsladotur fullan broþurlut oc jamnan wiþar os*.

Enligt förf. är det svårförståeligt, hur man av detta kan dra slutsatsen, att lika arvsrätt varit gällande lag i Värend. Att bröderna understryker att systemen fått *fullan broþurlut* skulle snarare tyda på motsatsen. Det vore mycket tveksamt om man från dylika »interna uppgörelser i arvsfrågor över huvud kan sluta till vad som varit gällande rätt». Man torde nämligen inte ha behövt stöd i lag för att göra

¹ E. SJÖHOLM, Sc. 1968, s. 168.

² Kronobergsboken 1963.

dotters lott jämgod med sons, om övriga arvingar varit ense om detta.

Häremot må framhållas följande. Jag har aldrig påstått att det av detta diplom är möjligt draga den slutsatsen, att lika arvsrätt varit 'gällande lag' i Varend eller att man därigenom kan utläsa en lika arvsrätt i Tiohäradslagen. Jag har i stället inskränkt mig till iakttagelsen, att diplommet utgör ett undantag från sonens dubbla arvsrätt och att den varendska sedvanerätten tidigast är omtalad i detta diplom. Detta rättsfall är emellertid inte ensamstående. Enligt ett annat diplom, utfärdat i Hamra i Hinneryds socken, Sunnerbo härad i Finnveden i Tiohärads lagsaga, den 11 juni 1441, tillerkände den småländske frälsemannen Offe Nilsson (Bååt) sin syster Katarina Nilsdotter full broderdel i hela deras fäderne- och modernearv.³ Detta diplom stöder alltså uppgiften vid lagmanstinget i Växjö 1622, att i dätt heradet (Sunnerbo) *gammal sädwänjo warit haffuer, att systemen erffuer lijke emot broderen*.⁴

Ett annat diplom visar, att likadelningen ägt rum i praxis redan i slutet av 1200-talet. I Filip Karlssons (Lejonbalk) testamente från 1270- eller 1280-talet (DS nr 901) uppgives nämligen, att vid arvskiftet efter föräldrarna skulle en av systrarna med orätt fått mindre arvslott än bröderna och den andra system.⁵ Denna uppgift har särskild betydelse därför att testators fader var lagmannen i Tiohärads lagsaga Karl Ingeborgsson (Lejonbalk).

Kan något annat stöd anföras för att den på 1600-talet såsom 'urminnes' angivna sedvänjan återgår till åtminstone 1300-talet? Detta är förhållandet. I den av mig under utgivning varande äldsta domboken från Njudung i Tiohärads lagsaga från 1500-talets slut finnas ett tiotal börsrättsmål. I två av dessa kunde parterna för att styrka sin börsrätt muntligen uppgiva minst 6 släktled, varigenom alltså börskedjan gick tillbaka till 1300-talet. Enligt Anders Zotherus' tingsbevis år 1637 skulle efter den urminnes sedvänjan även börd lösas och *aller här man som quinna willia at ty lagh lijta i arff som byrdh*.⁶ När den lika giftorätten gällde enligt Skånelagen (se närmare nedan), åtminstone från början av 1200-talet, finner jag det möjligt

³ Se närmare Tiohäradslagen och Varendsrätten, s. 69.

⁴ Ibid., s. 69.

⁵ L.-O. LARSSON, Det medeltida Varend, 1964, s. 13.

⁶ Jfr även J. SVENNUNG, Den varendska arvsrätten. Natio Smolandica XIX 1956, s. 7.

att så också varit fallet enligt Tiohäradslagen. Att någon visshet härutinnan enligt min uppfattning icke föreligger framgår av ett mitt tidigare uttalande. Jag har sålunda framhållit, att det får anses ovisst, om likadelningen ursprungligen varit förbehållen Värend och därifrån spritt sig till grannhäraderna i lagsagan, eller om den funnits i den nu nästan helt förlorade Tiohäradslagen och med tiden börjat utträngas av landslagen i de utanför Värend belägna delarna av lagsagan, nämligen Finnveden och Njudung (SvJT 1958, s. 277).

2. Enligt förf. (s. 185) skulle den lika giftorätten kunna beläggas först från boupppteckningar på 1700-talet. – Så är ingalunda förhållandet. Den är talrikt förekommande i de från början av 1600-talet bevarade domböckerna. Den omtalas också uttryckligen i Anders Zotherus' tingsbevis år 1637, nämligen att hustrun erhåller *halffparten mot mannen*.⁷

3. Som en parallell till den lika giftorätten i Värend har jag anfört att den halva giftorätten var lagfästad i Skånelagen. Häremot invänder förf. (s. 185), att detta endast skulle gälla barnlösa makar. Jag behöver härtill endast citera Sk. L. Om arv, kap. 7 i översättning så lydande:

»Komma två makar samman med lag och rätt, och äger den ene av dem en mark och den andre hundra marker, skiljas de sedan, vare sig levande eller döda, alltid skall boet delas *lika mellan dem eller, om de äro döda, mellan deras arvingar*⁸ i två lika hälfter, både köpejord och lösören.»

4. Jag har gjort gällande,⁹ att Sk. L. Om arv kap. 33, vilken handlar om *istadarätt*, möjligen antyder, att vid istadarättens införande broders och systers arvslott varit lika stor, men att likadelningen sedermera utträngts av den i det övriga Danmark förhärskande dubbla arvsloften för broder. Beträffande denna uppfattning framhåller förf. (s. 185) »Denna tolkning är dock synnerligen diskutabel.» Något skäl anföres emellertid icke härför.

5. Som skäl för att i Skånelagen tidigare även vid arv varit likadelning har jag framhållit, att det överallt synes råda överensstämmelse mellan giftorätts- och syskonarvsdelarnas inbördes storlek.¹⁰ Häremot framhåller förf. (s. 185) att »påståendet att gift- och arvs-

⁷ Tiohäradslagen och Värendsrätten, s. 70.

⁸ Här understruket.

⁹ Tiohäradslagen och Värendsrätten, s. 72 f.

¹⁰ Ibid., s. 73.

rättskvoterna 'som regel' är lika stora är felaktigt». Detta skulle nämligen icke gälla för Skånelagen och Skånska stadsrätten eller för övriga danska landskapslagar.

Vad först angår Skånelagen gäller ju undersökningen just denna, och enligt min teori skulle före den bevarade handskriften gälla samma princip för syskonarv som giftorätt. Beträffande Skånska stadsrätten gällde – i motsats mot förf:s påstående – samma princip. Enligt kap. 27 skulle således mannen guldfästa sin hustru 'till halvt bo'. Enligt 28 kap. skulle om fader eller moder dö och barn äro efter dem »då tage de arv, son två lotter och dotter tredjedelen».

6. På grund av att något hållbart belägg för att Tiohäradslagen stadgat lika arvsrätt inte anförts, vore det enligt förf. (s. 184) därför överflödigt att diskutera hypoteserna om varför denna likadelning uppstått.

Häremot måste framhållas, att alldeles oavsett om likadelningen varit lagfästad i Tiohäradslagen föreligger ju problemet om orsaken till dess uppkomst.

Beträffande den lika giftorätten har jag förklarat densamma genom hänvisning till att i Varend liksom i Skåne icke utgått någon morgongåva. Anmärkningsvärt är att förf. ansett det överflödigt att diskutera denna förklaring, vilken enligt min uppfattning löser frågan om anledningen till den lika giftorätten.

Förf. hoppas att vid ett senare tillfälle framlägga en mera genomförd analys av rättshistorisk metod. Mätte den bli mera pålitlig och mindre polemisk än den föreliggande granskningen av den varendska arvs- och giftorätten.